

SLOVENSKÍ FLAKHELPERI PRE NEMECKÝ HEIMATWEHR

OLDŘICH V A N Ě K

VANĚK, O.: Slovak Flakhelfers for German Heimatwehr. *Vojenská história*, 5, 1, 2001, pp 96 – 107, Bratislava.

In the study the author describes historical facts connected with the construction of so-called Slovak Anti-Aircraft Brigade that ought to fulfil tasks within Heimatwehr. The author developed less known topic to date from the period of the World War II. Starting from verifiable sources the author gave the basic survey of the genesis of anti-aircraft reserve and training detachments establishment. *Military History. World War II. Slovakia. Slovak Anti-Aircraft Brigade.*

Na začiatku leta 1943 slovenská vláda prisľúbila predstaviteľom Nemecka, že postaví kontingent pomocníkov pre ríšsku protivzdušnú obranu. Rokovania o tejto otázke prebiehali od júna do októbra 1943. O vnútropolitických a zahraničnopolitických súvislostiach písal Anton Hrnko.¹ Cieľom tohto príspevku je rozbor vojenskopolitických a vojenskoorganizačných okolností realizácie tohto projektu.

Britské kráľovské letectvo 14. februára 1942 dostalo rozkaz na plošné bombardovanie Nemecka. Pri výbere cieľov mali uprednostňovať obývané oblasti pred priemyselnými zónami. Začali sa nálety na Nemecko. Dňa 31. mája 1 046 lietadiel RAF bombardovalo Kolín nad Rýnom a taktiež v júni napadlo Essen a Brémy vyše tisíc bombardérov. Vtedy ešte Hitler odmietol posilniť protivzdušnú obranu Nemecka. V roku 1943 – potom, čo 27. januára na Nemecko zaútočili po prvýkrát aj Američania – intenzita spojeneckého bombardovania stále rástla a v júli na Nemecko dopadlo 19 000 ton bômb. Pri náletoch na Hamburg (24. júla až 2. augusta) zahynulo 50 000 civilistov a 800 000 ich zostalo bez prístrešia.² K tomu pristupoval pre ríšu nepriaznivý vývoj situácie v Afrike, v Taliansku, no najmä na východnom fronte, kde strategickú iniciatívu preberal Sovietsky zväz.

Luftwaffe, podobne ako celému Nemecku, dochádzali sily, a tak výrazne vzrástla potreba rozšírenia ľudských zdrojov, vrátane protiletadlového delostrelectva. Hitler zmenil názor a po porade s predstaviteľmi velenia nemeckej brannej moci sa rozhodol založiť špeciálny útvar protiletacej obrany pod názvom Heimatwehr. Jeho káder mali vytvoriť kontingenty dobrovoľníkov zo spojeneckých satelitov, kým výzbroj, výstroj a výcvik poskytnie Nemecká ríša. Slovensko malo v rámci tejto akcie, Nemcami označovanej ako Flakhelfer, postaviť do tzv. európskej protiletadlovej obrany určitý počet vojakov, vrátane na službu mimo územia Slovenska.

Myšlienka riešiť nedostatok ľudského potenciálu zapojením nemeckých satelitov³ sa prvýkrát vyskytla – ako uvádza A. Hrnko⁴ – na rokovaní šéfa Nemeckej leteckej misie na Slovensku

¹HRNKO, A.: Prejavy krízy ľudského režimu na Slovensku v lete 1943. In: *Historický časopis*, roč. 37, 1989, č. 3, s. 353 – 366.

²Zostavené podľa *The History of World War II*. Bison Books Ltd, London 1991.

³Neslo o novú myšlienku – bola iba aplikáciou skúseností s výstavbou spolu 15 divízií zbraní SS, vytváraných z prislušníkov nenemeckých národov. Tie z pôvodného počtu 246 717 mužov v decembri 1942 vzrástli v priebehu roku 1943 na 594 449 mužov a v októbri 1944 dosiahli už 910 000 mužov. Bližšie pozri LUCAS, J.: *Poslední rok německé armády*. Mustang, Plzeň 1995, s. 68 – 70.

⁴A. Hrnko mal možnosť študovať materiály dotýkajúce sa predmetnej témy v National Archives of United States. Autor si preto dovoľuje v článku použiť niektoré jeho zistenia.

gen. J. Keipera s veliteľom leteckého veliteľstva XII v apríli 1943 a rýchlo sa ujala. Dňa 27. mája ríšsky minister a vrchný veliteľ Luftwaffe maršal Herman Göring požiadal Zahraničný úrad, aby sa obrátil prostredníctvom zastupiteľských orgánov na vlády Bulharska, Chorvátska a Slovenska so žiadosťou o poskytnutie približne 100 000 pomocníkov pre ríšsku protivzdušnú obranu.

Prvý bol o celom projekte informovaný predseda vlády a minister zahraničných vecí Dr. Vojtech Tuka. Navštívili ho legačný radca nemeckého vyslanectva Dr. A. Endrös a vojenský atašé plk. Becker, o čom 9. júna 1943 referoval prezidentovi republiky Dr. Jozefovi Tisovi.⁵

Predseda vlády okamžite reagoval pozitívne – ako doteraz v každom prípade – Slovenská republika je ochotná všemožne prispieť k úspešnému vedeniu a ukončeniu vojny. Plk. Becker, ktorý si uvedomoval prítomnosť značného počtu slovenských robotníkov v Nemecku i problematickosť dobrovoľného vstupu, ako aj to, že veci neboli ešte prerokované s ministerstvom národnej obrany, navrhol, že nábor dobrovoľníkov by mohlo nahradiť postavenie vlastných slovenských jednotiek pod slovenským velením. Ako alternatívne zdroje povolancov plk. Becker navrhoval: 1. staršie ročníky vojakov nasadených na sovietsko-nemeckom fronte, ktorých by nahradili vojaci prezenčnej služby, 2. tvorníkov Pracovného zboru národnej obrany (ďalej PSb-NO), 3. príslušníkov Slovenskej pracovnej služby (ďalej SPS), 4. slovenských robotníkov, ktorí pracovali v Nemecku, 5. príslušníkov zápoľnej armády.

Záznam z týchto rozhovorov, ktoré mali skutočne len informatívny charakter, ako prízvukovali obaja nemeckí diplomati, odovzdal prezident ministrovi národnej obrany gen. Ferdinandovi Čatlošovi. Ten mal z vojenského hľadiska zväziť reálne možnosti „prisl'ubu pána ministerského predsedu“.

Nemecká strana projekt ďalej precizovala a 16. júna 1943 na porade zástupcov brannej moci a diplomatov prijali záver, aby Zahraničný úrad získal súhlas Slovenska, Chorvátska a Bulharska na jeho realizáciu. O aktuálnosti a akútnosti celej záležitosti svedčí rýchlosť, s akou sa Zahraničný úrad obrátil na slovenskú stranu – už 24. júna žiadal nemecké vyslanectvo v Bratislave o začatie rozhovorov. Rokovania mali viesť gen. Fritz Schlieper, nemecký generál pri slovenskom MNO, a gen. Keiper, šéf Nemeckej leteckej misie.

Gen. Čatloš však v svojich spomienkach⁶ opisuje začiatok celej akcie tak, že to bol admirál Wilhelm Canaris so svojim štábom, ktorý „hauzíroval“ po satelitoch Nemecka a verboval ľudí pre protivzdušnú obranu (Flakwerbung). Po návšteve Bulharska, Maďarska, Chorvátska a Rumunska prišiel aj na Slovensko. Rokoval s predsedom vlády V. Tukom a od neho priniesol zásadné rozhodnutie, že Slovensko dodá pre „európsku protivzdušnú obranu“ maximálne 25 000 a minimálne 12 000 mužov.

„Od Tuku prišiel (admirál Canaris – pozn. O. V.) ku mne... Ako minister som nemohol proti rozhodnutiu predsedu vlády pred Nemcom vystupovať“, a tak sa pokúšal toto rozhodnutie „technicky, ako sa dá, paralyzovať“. „Dojednal som s Canarisom“, píše Čatloš, „že Slováci nebudú posielaní do Nemecka, ako to požadoval, a ich výcvik sa bude prevádzať na Slovensku (v ochrannom pásme)“. Ďalej dospeli k dohode, že „Slovensko treba protiletcky hájiť aj v pohraničia susedného štátu“, ale že „Slováci neprekročia čiaru stanovenú blízko slovenských hraníc“.⁷

Faktom však zostáva, že v elaboráte MNO pre predsedníctvo vlády z 18. augusta 1943⁸ nie je o náčelníkovi nemeckej vojenskej spravodajskej služby ani slovo. Autorovi nie je

⁵VHA Trnava, f. MNO-taj., 1943, kr. č. 27, č. 4157 Taj. I-1943.

⁶Archív VHÚ Bratislava. Fond spomienky. Spomienka Čatloš.

⁷Tamtiež. Lenže tu F. Čatloš zjavne hovorí o výsledku, nie o impulze na rokovanie.

⁸VHA Trnava, f. MNO-taj., 1943, kr. č. 27, č. 4157 Taj. I-1943.

známe, že by admirál Canaris⁹ bol na Slovensku, 8. júla 1943 však ministra národnej obrany navštívili náčelník Nemeckej vojenskej misie (ďalej DHM) genpor. Schlieper a náčelník Nemeckej leteckej misie (ďalej DLM) genpor. Keiper s požiadavkou, aby Slovensko postavilo 10 000 až 15 000 mužov v čase od 1. augusta do 1. októbra 1943.¹⁰ To už mali zásadný súhlas predsedu vlády Dr. V. Tuku z 2. júla a jeho zástupcu ministra vnútra A. Macha zo 6. júla.

Ešte pred touto návštevou však minister obrany pripravoval predbežné návrhy podľa pokynov prezidenta. V nich sa dokonca rátaťo s výzvou k príslušníkom branných zložiek HSEŠ a Deutsche Partei, s náborom medzi slovenskými robotníkmi v Nemecku, v SPS (spolu 5 000 mužov). Zvyšok osôb mal dodať PSb-NO a Veliteľstvo pozemného vojska z počtu povolančov. Na ďalšej audiencii ministra národnej obrany prezident vylúčil „nevojenské prvky“ a ministra orientoval na PSb-NO a príslušníkov armády.¹¹

S týmito inštrukciami si gen. Čatloš vypočul úvahy oboch generálov. Tí bez veľkých okolkov uviedli, že Nemecko má značné straty a že pre posilnenie svojej protivzdušnej obrany – hlavne na západe – potrebuje 100 000 „chlapov“ z Bulharska, Chorvátska a Slovenska. Na Slovensko pripadá 10 000 – 15 000 mužov. Do úvahy prichádzajú 19- až 25-roční a keby nestačili, až 35-roční vojaci. Jednotky by spočiatku pôsobili pod nemeckým velením a mohli by v nich byť zaradení aj slovenskí Nemci, ktorí sa hlásili k SS. Pri formovaní týchto jednotiek nesmú byť dotknuté záujmy 1. pešej divízie a 2. pešej divízie na východnom fronte a mobilizačné prípravy na Slovensku. Výcvik by sa konal v Malackách plne v réžii nemeckej brannej moci.¹² Osud Európy závisí od toho, ako sa odrazí vzdušná ofenzíva spojencov.

Gen. Čatloš v reakcii na vystúpenie oboch generálov uviedol ako hrubú kalkuláciu číslu 14 500 mužov, vrátane potreby pre protivzdušnú obranu slovenského územia. Svoj súhlas so zaradením slovenských vojakov do nemeckých služieb minister obrany F. Čatloš neskôr zdôvodňoval jednak tým, že ako minister nemohol vystupovať proti rozhodnutiu predsedu vlády, jednak vlastnými zámermi na prípravu protinemeckého prevratu. V svojich spomienkach niekoľkokrát zdôraznil, že „ako som letku vyzbrojenú a vyskúšanú nemeckými činiteľmi na fronte chystal pre povstanie na Slovensku, tak isto som chcel s nemeckou pomocou si pre povstanie zosilniť a skvalitniť protileteckú obranu tiež proti Nemcom...“¹³ Na inom mieste o svojich zámeroch s „heimatflakermi“ hovorí: „V duchu som si predstavoval vec takto: Keď nemožno sa povinnosti zbaviť, nuž neviažuc sa na nijaké podmienky, môžem po výcviku z praktickej služby ľahko stiahnuť tú časť slovenských protileteckých bojovníkov na územie Slovenska, ktorí budú aj za hranicami beztak blízko hraníc rozložení. Budem mať aspoň pre výstup proti Nemcom, ku ktorému na konci vojny musí dôjsť, dostatok vycvičeného mužstva

⁹V roku 1943 Gestapo odhalilo rad spojení armádnej spravodajskej služby Abwehr, na čele ktorej admirál W. Canaris stál, s protinacistickou opozíciou v Nemecku. Sám Canaris už v roku 1942 prostredníctvom nemeckého konzula v Berne sondaťo názory západných diplomatov na separátne rokovania s Nemeckom, na jeseň 1943 ponúkal prímerie Anglo-Američanom v Ankare, kryl činnosť generála Ostera v pripravách atentátu na Hitlera v júli 1944. To viedlo k systematickému obmedzovaniu moci Abwehru v prospech Ríšskeho hlavného bezpečnostného úradu (RSHA). Prikaz na začlenenie Abwehru do RSHA vydal Hitler 12. apríla 1944, ale už 18. februára admirál Canaris podal demisiu na funkciu šéfa Abwehru a prevzal vedenie štábu pre záležitosti „hospodárskej vojny“ pri nemeckom hlavnom velení. Krátko nato však ho zatklí a 9. apríla 1945 v koncentračnom tábore vo Flossenburgu obesilí.

Pripadná Canarisova návšteva na Slovensku by vo svetle týchto skutočností potvrdzovala jeho odsunutie na „druhú koľaj“.

¹⁰VHA Trnava, f. MNO-taj., 1943, kr. č. 27, č.4157 Taj. I – 1943.

¹¹Ozbrojené sily (branná moc) Slovenskej republiky boli podľa branného zákona z 20. 1. 1940 rozdelené na armádu a PSb-NO. Toto delenie rešpektoval i branný zákon č. 30 z 26. 3. 1943.

¹²V nemeckom Wehrmachte Luftwaffe (vzdušné sily) do seba včlenila celú protivzdušnú obranu – 21 delostreleckých protiletadlových plukov s vyše 600 000 mužmi. Na začiatku vojny ľahké aj ťažké protiletadlové delostrelectvo armádnej PVO obsluhovali príslušníci Luftwaffe.

¹³Archív VHÚ Bratislava. Fond spomienky. Spomienka Čatloš. Pr. č. 370, s. 18. Tiež Archív literatúry a umenia Matice Slovenskej. Fond 129 I 18, zl.12.

a Nemcami aj vyzbrojeného potrebnými protiletectkými prostriedkami.¹⁴ Na národnom súde potom tvrdil, že vyjadril súhlas len s tým, že nemecká strana kontingent vycvičí, ale nebude s ním disponovať.¹⁵

Ako však vyplýva z dokumentov,¹⁶ gen. Čatloš prisľúbil požadovaný kontingent a po rokovaní s gen. Schlieperom 14. júla 1943 bol opäť na audiencii u prezidenta, ktorý rozhodol, že z kontingentu treba vylúčiť príslušníkov SPS. V dôsledku toho sa predpokladaný počet flakheľfrov znížil na 10 500 mužov.

Najvyššia rada obrany štátu sa v svojom uznesení z 29. júla 1943 k otázke flakheľfrov vyjadrila taktiež pozitívne.¹⁷ Na druhej strane však situáciu skomplikovala tým, že v podstate už uzatvorené rokovania vojenských orgánov prekvalifikovala na medzištátnu záležitosť, o ktorej by mala rokovať medziministerská komisia.

O problémoch s postavením protiletadlových jednotiek pre Ríšu svedčí aj list Hansa Ludina, v ktorom sa okrem iného hovorí, že „pre slovenskú vládu je psychologicky bezpochyby veľmi ťažké vysvetliť svojmu národu vyslanie 10 000 vojakov pre obranu proti lietadlám v Ríši, keď obranu proti lietadlám vlastnej krajiny, najmä obranu proti lietadlám hlavného mesta, možno nazvať viacej ako slabú“¹⁸ a považuje dodanie protiletadlových batérií a iného materiálu, ktorý Hitler prisľúbil už roku 1941, za nutnú podmienku pre rokovania so slovenskou stranou. Skutočne, predsedníctvo slovenskej vlády sa 7. septembra 1943 uznieslo, že protiletadlové jednotky do Nemecka pošle iba vtedy, až Slovensko bude materiálne vybavené na protiletectkú obranu.¹⁹

Lenže slovenské ministerstvo národnej obrany bez toho, že by vyčkalo na konečný súhlas vlády, len na základe dohody gen. Čatloša s gen. Schlieperom zo 14. júla konalo iniciatívne. Už 30. júla 1943 vydalo organizačné pokyny.²⁰ V pokynoch na výstavbu jednotiek OPL (obrana proti lietadlám), ktoré vypracoval náčelník štábu ministra národnej obrany plk. gšt. Viliam Talský, sa hovorilo, že do 6. augusta 1943 Pracovný zbor národnej obrany (PSb-NO) vyčlení 2 000 mužov, ktorých do 10. augusta 1943 doplní 500 odvedencov ročníka 1943 z Veliteľstva pozemného vojska.²¹

Smernice pre postavenie SPLB určovali, že:

- príslušníci brigády budú v slovenských uniformách. Pokiaľ to nie je možné, potom s rukávovou slovenskou trikolórou (rozumej: na nemeckých uniformách). Podliehať budú slovenským veliteľom;
- veliteľov pre jednotky brigády, vybavených právomocami podľa predpisu A-1-1, dodajú Veliteľstvo vzdušných zbraní (VVZ) a Veliteľstvo pozemného vojska (VPV);
- veliteľ brigády bude podliehať prostredníctvom VVZ/MNO ministrovi obrany;

¹⁴Tamže.

¹⁵Slovenský národný archív Bratislava. Fond Národný súd, Tn ľud 12/47, film 1050.

¹⁶Tamtiež. Fond MZV, kr. č. 81, č. 6526/I-43, list plk. Beckera dr. Tukovi z 2. 9. 1943, resp. VHA Trnava, f. MNO-taj., 1943, kr. č. 27, č. 4157 Taj. I-1943.

¹⁷SNA, f. MZV, kr. č. 81, č. 6526/I-43, pripis MNO Ministerstvu zahraničných vecí o uznesení NROŠ z 29. 7. 1943.

¹⁸VHA Trnava, fond MNO-KM, 1943, kr. č. 5, zl.2/8.

¹⁹Tamže.

²⁰VHA Trnava, fond DPLP, 1943, kr. č. 5. Slovenská protiletadlová brigáda.

²¹A. Hrnko, citujúc NAUS, T77, r. 881, č. 5630223, záznam telefonického oznámenia nemeckého generála pri slovenskom MNO o dohovore s gen. Čatlošom, uvádza, že časový plán a rozpis zostavenia kontingentu obsahoval tieto údaje: MNO malo k 1. augustu 1943 dať k dispozícii 2 000 mužov PSb NO, k 1. septembru taktiež od PSb NO ďalších 3 000 tvorníkov a k 1. októbru 5 500 povolancov. Zo Slovenskej pracovnej služby ponúkol pre budúcnosť 4 000 mužov. Nárokoval si však návrat vycvičených 2 500 mužov pre potreby slovenskej protiletadlovej obrany. Pozri HRNKO, A.: c. d. In: Historický časopis, roč. 37, 1989, čís. 3, s. 56.

- všetci dôstojníci,²² poddôstojníci a vojaci SPLB zostanú príslušníkmi svojich kmeňových jednotiek. Do 31. júla 1943 sa mali sústrediť v Trnave v III. pracovnom prápore a odtiaľ sa presunúť do Senice na zdravotnú prehliadku.

V júli 1943 bolo z jednotiek Pracovného zboru národnej obrany²³ vybraných 2 000 tvorníkov²⁴ na výcvik v obrane proti lietadlám (OPL). V prípise veliteľa PSb-NO²⁵ mala mať táto jednotka označenie Náhradné a výcvikové oddiely Slovenského pracovného sboru NO protilietadlovej brigády. Všeobecne sa však zaužívalo pomenovanie Slovenská protilietadlová brigáda.

Podľa predbežnej organizácie táto jednotka mala mať okrem veliteľstva v Malackách 10 batérií v troch oddieloch, pričom veliteľia 1., 4. a 7. batérie mali plniť funkciu veliteľov oddielov. I. oddiel mal byť dislokovaný v Malackách, II. oddiel v Plaveckom Podhradí a III. oddiel v Senici nad Myjavou.

Organizačný návrh rátal s tým, že v 1., 4. a 7. batérii bude po troch dôstojníkoch, jeden rotmajster, dvaja poddôstojníci z povolania, štyria veliteľia čiat – poddôstojníci z povolania alebo aspiranti a 20 inštruktorov. Vo zvyšných batériách potom jeden dôstojník, jeden rotmajster, dvaja poddôstojníci z povolania, štyria veliteľia čiat a 20 inštruktorov.

Celkové počty brigády predpokladali: štyroch vyšších dôstojníkov, 18 nižších dôstojníkov zbraní, štyroch dôstojníkov hlásnej služby a troch spravodajských dôstojníkov, 12 rotmajstrov, 60 poddôstojníkov z povolania alebo aspirantov, 16 pisárov, 14 príkazníkov, 200 inštruktorov a 2 300 členov mužstva. Okrem toho pri veliteľstve brigády a pri každej batérii mal byť jeden nemecký dôstojník ako „výcvikový poradca“ a pri každej čate jeden nemecký poddôstojník vo funkcii zástupcu veliteľa čaty.

Za veliteľa Slovenskej protilietadlovej brigády, ktorá sa mala stať základom pre tvorbu ďalších jednotiek, bol určený pplk. pech. Karol Poloni. Dňa 5. 8. 1943 za jeho zástupcu vymenovali stot. del. Michala Tkáča. Veliteľské stanovište bolo v Malackách, aj keď sa uvažovalo o variante, že by veliteľstvo brigády mohlo byť prípadne v Senici nad Myjavou, kde sa nachádzala kancelária nemeckého výcvikového poradcu pplk. Riedera.

Brigáda po výcvikovej stránke mala podliehať veliteľovi nemeckého oddelenia pre výcvik a doplňovanie. Ten mal právo zasahovať do výcviku, ktorý mal byť vykonávaný podľa nemeckých noriem. Všetky výcvikové rozkazy vydávali nemeckí dôstojníci prostredníctvom tlmočníkov. Smernica pre vytvorenie SPLB predpokladala najprv šesťtýždňový peší výcvik a potom odbornú prípravu na bojovej technike, dodanej nemeckou brannou mocou.²⁶ Na výcvik bola určená protilietadlová strelnica v Rárboku (dnes Rohožník).

Ríšske vojenské orgány rozhodli, že výcvik slovenského kontingentu sa uskutoční v ochrannom pásme. Veliteľ Veliteľstva ochranného pásma gen. Barlen sa koncom júla 1943 so slovenskou stranou dohodol, že prvá časť kontingentu bude dopravená z Trnavy do Senice od 2. do 6. augusta 1943 v troch transportoch. Na základe týchto dohovorov nariadil minister národnej

²²Okrem iných to boli stotník Viliam Nusser, nadporučík Anton Gučík, Vincent Černák-Pavľovský, Štefan Čepček či poručík Andrej Reken, Kvetoz Krasničan a ďalší. VHA Trnava. Fond PSb, 1943, kr. č. 29, č. j. 501.481 Organizovanie mužstva pre OPL jednotky.

²³Pracovný zbor Národnej obrany (v skratke PSb-NO), ktorému velil plk. Ladislav Bodický, tvorili vojenské pracovné jednotky v sile približne 10 000 mužov (v júli 1943 to bolo 9424 mužov), rozdelených do šiestich pracovných práporov Západnej a Východnej pracovnej skupiny. Prápory boli zostavené diferencovane zo Slovákov, Židov a Cigánov a podľa toho boli aj odlišené farbou výložiek. Používané boli najmä v zápolí na rôzne práce a ako strážne oddiely. Jednotlivé pracovné rotý boli však vysielané plniť tiež pracovné úlohy na fronte.

²⁴Príslušníci PSb-NO boli označení ako „tvorníci“, ale cigánske jednotky boli označované ako „robotné“. V smerniciach a rozkazoch pre postavenie SPLB sa zdôrazňovalo, že z nej majú byť vylúčení „cigáni, aj keď majú priznaný árijský pôvod, duševne chorí a židovskí miešanci“. VHA Trnava. Fond PSb, 1943, kr. č. 29, č. j. 501.590, 501.591, 501.592 Mužstvo pre OPL – odoslanie.

²⁵VHA Trnava. Fond PSb, 1943, kr. č. 29, č. j. 501.481 Organizovanie mužstva pre OPL jednotky.

²⁶VHA Trnava. fond DPLP, 1943, kr. č. 5. Slovenská protilietadlová brigáda.

obranu veliteľovi PSb-NO plk. Ladislavovi Bodickému, aby sústredil do 1. septembra v Trnave približne 5 000 tvorníkov. Ťažisko všetkého ďalšieho diania sa malo preniesť do Nemcami kontrolovaného ochranného pásma do 699. náhradného a výcvikového práporu protiletadlového delostrelectva Wehrmachtu.

Do 2. augusta 1943 sa v Trnave podarilo sústrediť z jednotlivých pracovných práporov PSb-NO iba 1 530 mužov.²⁷ Do 15. augusta sa ich počet zvýšil na 2 000. V Trnave bolo už 16. augusta pripravených prvých 600 mužov (z tohto kontingentu) na lekársku prehliadku. Ďalšie zdravotné komisie mali pracovať v Bratislave, Kremnici, Podolínci, Sabinove, Čeremnom a v Mokradi. V pokynoch sa ďalej výslovne uvádzalo, že „mužstvo si priniesie so sebou všetku svoju výstroj a výzbroj (aj kufre). Mužstvo schopné pre OPL z prehliadkových stredísk do sústredovacej stanice v Trnave zoberie so sebou celú výstroj, ktorá prináleží príslušníkovi PSb-NO“ (a pre istotu menovite uviedlo, čo do nej patrí). Pred odchodom do Trnavy mali tvorníci odovzdať len pušky a pištole. V závere nariadenia bola veta, v ktorej sa zdôrazňovalo, že „sústredovanému mužstvu vhodným spôsobom vysvetlite, že aj naďalej bude nosiť svoje slovenské uniformy a bude mať slovenské velenie“.²⁸

Železničným transportom presunuli prvých 600 vyčlenených príslušníkov PSb-NO do Senice. V senických kasárňach v podstate absolvovali odvodový proces: vyzlečení donaha prešli lekárskou prehliadkou, odobrali im všetky veci, vystrojili ich a odoslali do barakových kasární v Malackách, kde sa formoval I. oddiel.

V súvislosti s nedostatkom ľudí nastala horúčkovitá činnosť s cieľom doplniť chýbajúcich 470 tvorníkov, o čom svedčí množstvo urgencií z Veliteľstva PSb-NO,²⁹ väčšinou obsahujúcich požiadavku odoslať všetky pridelených príslušníkov PSb-NO najneskôr do 12. augusta 1943. To platilo aj pre všetky vojenské úrady, ústavy a zariadenia vrátane napr. zahraničnopolitického oddelenia ministerstva národnej obrany či Vojenského múzea. Jediná „úľava“ sa týkala Cigánov a Židov – v dokumentoch sa zdôrazňovalo, že z akcie majú byť vylúčení „cigáni, aj keď majú priznaný árijský pôvod, duševne chorí a židovskí miešanci“.

Dôstojníkov a poddôstojníkov mali po príchode do výcvikového strediska vystrojiť Nemci s podmienkou, že budú mať rovnaké náležitosti ako príslušníci Wehrmachtu a uniformy budú mať označené výsostným znakom slovenskej brannej moci. Mužstvo po príchode do Senice malo odovzdať všetok výstroj okrem pracovnej uniformy, poľnej čiapky, šnurovacích topánok a osobnej bielizne. Vojaci mali byť vystrojení nemeckými uniformami. Otázka prisahy bola predmetom ďalších rokovaní.³⁰

Asi 200 vojakov z prvého transportu, ktorých slovenská lekárska komisia v Senici neuznala za schopných, sa vrátilo do Trnavy. Pravdepodobne od nich sa zvyšok vojakov dozvedel o situácii v ochrannom pásme. Tieto správy a chýry sa zrejme stali bezprostredným impulzom na živelnú, neorganizovanú, ale jasne protinemeckú a protirežimistickú vzburu.

V kasárni III. pracovného práporu PSb-NO v Trnave na Kačeráku – ako to potvrdzujú hlásenia okresného náčelníka v Malackách³¹ i žandárskej stanice v Trnave – sa už 3. augusta 1943 vzbúrila časť prvého transportu tvorníkov, vyčlenených do SPLB. Túto skutočnosť široko komentovali – a skreslili – svetové tlačové agentúry, pravdepodobne na základe informácie

²⁷VHA Trnava. Fond DPLP, kr. 5. MNO/VPSb 510.056/Taj./ IV-I 1943.

²⁸VHA Trnava, f. MNO-taj, kr. č. 27, 61. Problémy dobrovoľnosti, podriadenosti a prisahy neboli ani náhodné, ani samoučelné. Vyplývali empiricky zo znalostí realít: prvé oddiely Waffen SS boli zložené výhradne z dobrovoľníkov a mladí SS skladali špeciálnu prisahu tohto znenia: „Vám, Adolf Hitler, führer a rišsky kancelár, skladám prisahu vernosti a statočnosti. Vám a všetkým, ktorí sú poverení mi veliť, sľubujem, že budem počúvať až do smrti, a v tom nech mi pomáha Boh.“ Citované podľa MASSON, Ph.: Historie německé armády 1939 – 1945. Naše vojsko, Praha 1995, s. 203.

²⁹VHA Trnava. Fond PSb, 1943, kr.29, č. j. 501.552 – 501.592.

³⁰Slovenský národný archív Bratislava. Fond Národný súd, Tn ľud 12/47, film 1051.

³¹Dejiny Slovenského národného povstania 1944. 3. Dokumenty. Pravda, Bratislava 1984, s. 194.

slovenského vyslanca v Rumunsku J. Mileca, ktorý bol v tom čase v Bratislave a ktorý o incidente informoval československú exilovú vládu v Londýne. Treba povedať, že nie najpresnejšie: „16. augusta v Trnave bola vzbura slovenských vojakov. Strieľalo sa, je niekoľko ranených, ale nikto mŕtvy. Príčinou vzbury bolo odoslanie 15 000 slovenských vojakov v nemeckých rovnošatách do Nemecka na vykonávanie DPO (rozumej delostreleckej protivzdušnej obrany – pozn. O. V.). Vojaci boli vopred cvičení v Malackách a teraz ich Čatloš bez vedomia vlády a verejnej mienky nechal odoslať.“³²

Túto informáciu prevzali rozhlasové stanice v USA, čs. zahraničné vysielanie Volá Káhira i moskovský rozhlas. Vzbura sa postupne podľa nich rozšírila na Žilinu, Kremnicu, Martin, Topoľčany a Zvolen.

Podľa svedectiev bývalých príslušníkov Slovenskej protiletadlovej brigády³³ k vzbure došlo deň pred odchodom do ochranného pásma, keď sa dozvedeli účel svojho zadelenia, v inej verzii preto, lebo sa dozvedeli, že majú ísť do Hamburgu ako „protiletadlová batéria“. Asi päťdesiat mužov (údajne vojenských trestancov) prerazilo poškodený múr kasárne a spolu s ďalšími tvorníkmi vnikli do mesta. Vzbura mala krátke trvanie, pretože už na „druhý deň ráno nás všetkých nahnali do dobytčiakov a odviezli do Senice“. Šesť vojakov (a neboli to ani organizátori vzbury) stráž zaistila, čo bol ďalší dôvod na protesty.³⁴

Pravde najbližšie bude zrejme hlásenie žandárskej stanice v Trnave.³⁵ Podľa neho asi 400 zo 700 vojakov PS-NO (určených pre OPL v Nemecku), ubytovaných v barakoch pri železničnej stanici, sa vzbúrilo proti svojmu zadeleniu. Asi 30 vzbúrencov sa po prekonaní ohrady pokúsilo vniknúť do mesta, čomu zabránila ozbrojená stráž. Strelba v kasárni podnieťila zhromaždenie asi 200 civilných osôb. Z davu, ktorý sa rozišiel až pod hrozbou zákroku žandárov, sa ozývali výkriky na povzbudenie vojakov.

Trnavská vzbura mala napriek svojmu malému rozsahu a krátkemu trvaniu výrazný vplyv na ďalší priebeh riešenia otázky slovenskej účasti v projekte Flakhelfer i na osudy príslušníkov formujúcej sa Slovenskej protiletadlovej brigády.

Aj v druhom transporte sa vyskytli „nedorozumenia“, ktoré úradný záznam z 10. augusta 1943 špecifikoval takto: „1. Dôstojníkov a rotmajstrov nevzali do stavu živých ani ich neubytovali. 2. Cigáňov, ačkoliv boli uznaní schopnými, vrátili ako neárijcov s podotknutím, že títo nemôžu byť v nemeckej armáde. 3. Súčasne vrátili jedného tvorníka, ktorý predtým slúžil vo francúzskych légiách. 4. Zistil som, že nemecké orgány považujú nastúpené mužstvo za dobrovoľníkov a takto s nimi zaobchodia. 5. Vzдор tomu, že MNO na rôzne dopyty dalo vysvetlenie styčnému dôstojníkovi pri VOP v tom zmysle, že nie sú to dobrovoľníci, ale príslušníci slovenskej brannej moci, zistil som, že boli i naďalej považovaní za dobrovoľníkov. 6. Sledoval som správanie sa mužstva a zistil som a) Mužstvo si praje slovenskú rovnošatu, b) slovenské velenie, c) v miestach ubytovania slovenskú zástavu.“³⁶

Problém sa opäť – teraz však už limitovaný zmenenou medzinárodnopolitickou situáciou po vylodení spojencov v Taliansku a krízou v slovenských jednotkách na sovietskom fronte – dostal na program zasadania NROŠ.

Politickú vôľu slovenských štátnych orgánov odpovedať kladne na nemecké požiadavky ohľadom pomoci nemeckej protiletadlovej obrane spochybnilo jej zasadnutie za osobnej prítomnosti prezidenta Tisa 11. augusta 1943. Všeobecne proklamovaný kladný postoj k nemeckej žiadosti však NROŠ nebránil v tom, aby si kládla podmienky. Žiadala, aby neboli podniknuté

³²Acta Occupationis Bohemiae & Moraviae 2. Dokumenty z historie československé politiky 1939 – 1943. Academia, Praha 1966, s. 728.

³³Záznamy rozhovorov s Emilom Sujom 15. 12. 1997 a s Janom Masarykom 5. 1. 1998.

³⁴Záznam rozhovoru s Emilom Sujom 15. 12. 1997, ktorý bol jedným zo zadržaných.

³⁵ŠOkA Trnava. OÚ D1-333/1943. Hlásenie žandárskej stanice Trnava Hlavnému veliteľstvu žandárstva č. j. 419 dôv./1943, 4. augusta 1943.

³⁶VHA Trnava, fond MNO-KM, 1943, kr. č. 5, zl.2/8.

žiadne praktické kroky do toho času, kým nebudú zásadné otázky vyriešené medzištátnou slovensko-nemeckou dohodou. Trvala na tom, že tieto jednotky sú slovenským vojskom a o ich nasadení mimo územie Slovenska musí byť uzavretá dohoda. Dohodu však uzavru až potom, keď budú splnené slovenské požiadavky na protivzdušnú obranu Slovenska. Už cvičený kontingent mal zostať do vyriešenia v Schutzzone, ale v slovenských uniformách a so slovenskými veliteľmi. V jednotkách mohli podľa potreby byť zaradení nemeckí inštruktori.³⁷

O sporných otázkach rokoval 14. augusta v Malackách na Veliteľstve ochranného pásma gen. F. Čatloš. Ani tu nedošlo k definitívnej dohode. Výcvik v jednotkách flakhelfrov sústredených v Malackách, Senici a Rohožníku (Rárbok), ktorý pokračoval bez ohľadu na tieto peripetie, zodpovedal základnej príprave nemeckého pešiaka, riadili ho nemeckí dôstojníci a inštruktori, pochopiteľne, podľa nemeckých poriadkov a predpisov. Nemčinu si príslušníci brigády osvojovali večer po zamestnaní. Okrem základného poradového výcviku stihli vykonať ostrú strelbu z pušky na strelnici v Malackách. Špeciálna príprava na protiletadlovom materiáli mala byť vykonaná až v Nemecku – vo výcvikovom stredisku vraj vôbec neboli kanóny.³⁸ Účastníci výcviku sa zhodujú na tom, že výcvik bol náročný, nemeckí inštruktori presadzovali tvrdú disciplínu. V stredisku panoval poriadok, vojaci boli spokojní so stravou a s vyššími finančnými náležitosťami. Kým v slovenskej armáde „žold“ bol 1,50 Sk na deň, tu dostávali 15 Sk.³⁹

Ďalšie oddialenie dohody pochopiteľne vzbudilo nevôľu na nemeckej strane, ktorá sa prejavila osobným zákrokom vyslanca Ludina u úradujúceho námestníka predsedu vlády A. Macha. Vymohol si u neho ubezpečenie, že Slovensko nebude trvať na medzištátnej dohode a všetko bude riešené dohodou kompetentných vojenských orgánov. Aj keď sa vyjadrenia plk. Beckera a A. Macha výrazne rozchádzajú,⁴⁰ faktom zostáva, že vzápätí nato bola medzi slovenským MNO a nemeckou DLM dohovorená i spísaná dočasná dohoda,⁴¹ ktorá riešila požiadavky nastolené NROŠ. Dohodu podpísali generáli Čatloš a Keiper. Dňa 16. augusta minister národnej obrany o problémoch referoval na zasadnutí vlády. Tu sa opätovne hovorí o nutnosti celú záležitosť vyriešiť cestou medzištátnej zmluvy s tým, že dohoda medzi MNO a DLM zostane v platnosti ešte celý mesiac august a slovenská strana dodá do oddielov OPL 2 2 500 mužov. V ostatných bodoch vláda zaujala rovnaký postoj ako NROŠ. Toto svoje rozhodnutie vláda potom tlmočila nemeckej strane (gen. Schlieper a gen. Keiper) nasledujúceho dňa.⁴²

Nemci, ktorí mali eminentný a urgentný záujem na rýchлом vyriešení celej záležitosti a na doplnení citelne oslabených síl ríšskej protiletectkej obrany, nakoniec pristúpili na medzištátne rokovania. Medziministerská komisia o projekte Falkhelfer rokovala 20. augusta 1943 v Berlíne. Za slovenskú stranu rokovania viedol gen. Augustín Malár, vedúcim nemeckého rokovacieho tímu bol náčelník štábu protivzdušnej obrany gen. Helmut Förster.⁴³ Nemeckí vyjednávači boli ústretoví k väčšine slovenských požiadaviek. V závere rokovaní sa dohodli, že konečné vyriešenie celej teraz takmer už aféry bude uzavreté medziministerskou dohodou medzi slovenským MNO a Ríšskym ministerstvom leteckej dopravy.

Počas prebiehajúcich rozhovorov a diplomatických rokovaní i napriek evidentnej snahe zachovať národný charakter projektovanej Slovenskej protiletadlovej brigády, táto jednotka sa dostala do bezvýhradnej podriadenosti nemeckého veliteľa ochranného pásma, genpor. Barlena. Slovenskí vojaci boli vystrojení nemeckými uniformami, podliehali nemeckej jurisdikcii

³⁷VHA Trnava, f. MNO-taj, kr. 27, 4157 Taj. I-1943, príl. č. 2.

³⁸Ešte v januári 1940 však bola 1. (cvičná) batéria delostreleckého protiletadlového pluku na strelnici Plavecké Podhradie, okr. Malacky. VHA Trnava, fond D.Pl. 153, kr. č. 2, Plukovné rozkazy 1940.

³⁹Záznamy rozhovorov s Emilom Sujom 15. 12. 1997 a s Janom Masarykom 5. 1. 1998.

⁴⁰Pozri Hrnko, A., c. d., s. 359.

⁴¹Tamže, príl. č. 3.

⁴²Tamže, príl. č. 4.

⁴³Hrnko, A., c. d., s. 360.

a po skončení výcviku mali zložiť prísahu führerovi.⁴⁴ To od prvých okamihov viedlo k nepokojom, k odmietaniu výcviku podľa nemeckých noriem, k zbehnutiam.

Ani spätné vystrojenie slovenskými uniformami, ani výmena veliteľa brigády (za nového veliteľa bol vymenovaný plukovník del. Quido Dotzauer) i jeho zástupcu, ba ani „vojenské Slovo Božie pre mužstvo slovenskej národnosti OPL“, ktoré 22. augusta 1943 „zadržali“ katolícki a evanjelickí duchovní, ani iné opatrenia nezabezpečili žiaduci obrat. Súhrnná mesačná správa Ústredne štátnej bezpečnosti (ÚŠB) za august 1943 konštatuje, že: „Slovenskí vojaci oblečení do nemeckých uniforiem boli zas preoblečení do uniforiem slovenských. Títo vojaci, cvičení v tunajšom ochrannom pásme, svojím protinemeckým chovaním zapríčiňujú často incidenty medzi našimi a nemeckými vojakmi.“⁴⁵ Z piatich batérií brigády stihlo medzi 12. augustom a 5. septembrom 1943 zbehnúť 19 vojakov. Zrejme pod tlakom vývoja situácie ministra národnej obrany 24. augusta 1943 navštívili opäť generáli Schlieper a Keiper a rokovali s nim „vo veci odoslania OPL jednotiek zo Zóny“.⁴⁶

Tiež vyslanec Ludin intervenoval u predsedu vlády. Profesor Tuka – v rozpore so stanoviskom vlády i NROŠ – opätovne deklaroval ochotu postaviť brigádu na projektovaných počtoch, prisľúbil viesť rokovania výlučne na vojensko-odbornej úrovni bez nutnosti uzatvorenia medzištátnej zmluvy a ďalšie ústupky.

Situáciu sa 3. septembra 1943 znovu zaoberala NROŠ. Na jej zasadnutí boli prítomní prezident i predseda vlády. Rada prijala rozhodnutie:⁴⁷ 1. v prvom rade treba zabezpečiť protivzdušnú obranu Slovenska a cvičenými ľuďmi treba obsadiť tie zbrane, ktoré sú k dispozícii na Slovensku; 2. z kontingentu v Schutzzone doplniť na plné počty hlásnu službu; 3. vycvičiť mužstvo pre zbrane, ktoré budú nakúpené vo Švajčiarsku (t. j. 20-mm protiletadlové veľkokalibrové guľomety Oerlikon – pozn. O. V.); 4. z kontingentu doplniť mužstvo pechoty, s ktorým sa počíta na jar 1944 pri výmene v 1. a 2. pd; 5. *Zvyšok voľného mužstva v sile asi 2 100 osôb dáva sa ako kompaktné jednotky k dispozícii pre OPL v Ríši za podmienok, ktoré budú stanovené medzištátnou slovensko-nemeckou dohodou* (zvýraznil autor).

Na 13. septembra dohodol vyslanec H. Ludin stretnutie slovenských a nemeckých vojenských činiteľov. Gen. Förster priviezol hotový návrh zmluvy. Lenže gen. Čatloš po tom, čo sa vrátil z inšpekcie slovenských jednotiek na východnom fronte, a zrejme už aj pod dojemom zásadných zmien vo vývoji vojenskopolitickej situácie, v podstate rokovanie odmietol s tým, že Slovensko jednoducho požadovanú kvótu vojakov nemá. Argumentačné podklady ministromi pripravil náčelník jeho štábu plk. Viliam Talský v materiáli Kalkulácia pre OPL jednotky. Jej výsledkom bol už uvedený počet 2 100 mužov.

Na dokumente⁴⁸ je rúkom písaná poznámka „Zrušené z rozkazu p. ministra NO 20. 9. 1943“. Pikantné na tejto poznámke je, že pred Národným súdom V. Talský ako svedok v procese proti F. Čatlošovi uviedol, že „v lete 1943 som to ja bol, ktorý Nemcom na medzištátnej jednačke falošnými ciframi dokazoval nemožnosť splniť požiadavky ohľadom odsunu 10 000 osôb do nem. OPL“⁴⁹ a Ferdinand Čatloš jeho „zásluhy na veci“ ironizoval slovami, že to urobil len a len na jeho rozkaz a z jeho vôle. „Ak falšoval cifry pri desaťtisícoch ľuďoch na OPL do Nemecka (vlastne len na výcvik v ochrannom pásme!), nuž to falšovanie ide na vrub jeho charakteru, ale nie na záchranu slovenských vojakov (tvorníkov).“⁵⁰

⁴⁴Podľa návrhu vojenskej prísahy, ktorý vypracoval v marci 1933 gen. Walter Reichenau, sa vojaci nezaväzovali k ochrane ústavy, národa a zriadenia, ale prisahali vernosť Adolfovi Hitlerovi osobne.

⁴⁵Dejiny Slovenského národného povstania 1944. 3. Dokumenty. Pravda, Bratislava 1984, s. 217 – 218.

⁴⁶VHA Trnava, f. MNO-KM, 1943, kr. č. 5, zl. 2/8.

⁴⁷VHA Trnava, f. MNO-taj, 1943, kr. č. 28, 19.

⁴⁸VHA Trnava, f. MNO-taj, 1943, kr. č. 28, 19.

⁴⁹VHA Trnava, f. Spomienky, F. Čatloš – Jedny z posledných mojich vysvetlívk k bojovým problémom Slovenska počas druhej svetovej vojny, pr. č. 370, s. 18.

⁵⁰VHA Trnava, f. Spomienky, F. Čatloš – plk. gšt. Talský, pr. č. 370, s. 43.

Vtedy Nemci predbežne rezignovali na ďalšie rokovania o tejto otázke; gen. H. Förster rozhodol, že navrhne ríšskemu ministrovi a hlavnému veliteľovi Luftwaffe H. Göringovi zrušenie celej akcie, teda: rezignáciu na ponúkaných 2 100 flakhelfrov a likvidáciu ich výcviku v Schutzzone, zastavenie dodávok protiletadlových kanónov pre slovenskú protiletadlovú obranu ako odvetu a prevzatie protiletadlovej obrany zbrojoviek v Dubnici nad Váhom a Považskej Bystrici silami Luftwaffe.⁵¹ Už 15. septembra 1943 Kommando der Schutzzone in der Slowakei vydalo rozkaz, v ktorom je uvedené: „Pretože medzištátne jednanie o poskytnutí OPL jednotiek sa skončilo negatívne, počnúc dňom 16. 9. 1943 budú slovenskí vojaci odsunutí do Trnavy, kde budú dočasne umiestnení.“⁵²

Ferdinand Čatloš na margo krachu celej akcie tvrdil, že ju „odtrúbila“ tá okolnosť, keď mu v polovici septembra 1943 mjr. Jozef Lehocký ohlásil, že veliaci generáli Kresmann a Wutzendorf vyhlásili 1 000 Slovákov už za vycvičených a schopných vykonávať službu pri Heimatflaku v priestore Frankfurt – Hamburg – Essen. „Odpovedal som na toto hlásenie Lehockého tým, že som vydal rozkaz priamo slovenskému veliteľstvu v Malackách, aby všetko slovenské mužstvo na výcviku OPL v Schutzzone okamžite opustilo svoj priestor pobytu a sústredilo sa v Trnave, kde ho prevezme veliteľ Prac. sboru plk. Bodický a rozošle do mierových posádok na Slovensku.“⁵³

V Senici celý kontingent flakhelfrov odovzdal nemecký výstroj, vojaci dostali slovenské letné uniformy, avšak bez bielizne, topánok a ďalších súčiastok výstroja. Tak odišlo prvých približne 700 vojakov na železničnú stanicu, kde bol pristavený vojenský transport intradovaný do Trnavy. Jeho súčasťou bola tiež bližšie neurčená jednotka Wehrmachtu. Keď vlak prešiel bratislavskou filiálkou a pokračoval na Vajnory, nadobudli niektorí vojaci presvedčenie, že ich predsa len vezú do Nemecka. Časť vojakov preskočila na nákladné vozne, kde sa pomocou ručnej brzdy pokúšali vlak zastaviť. Keď sa im to nepodarilo, veľa ich zoskočilo a utekalo nazad do Bratislavy. Z Vajnor do Trnavy ostatných previezli na nákladných autách.

Ráno 16. septembra bol v Trnave na futbalovom ihrisku nástup všetkých flakhelfrov (je však otázne, či podľa rozkazu gen. Barlena z 15. 9., alebo podľa rozkazu gen. Čatloša) a minister národnej obrany „držal reč vrátivším sa tvornikom z protiletadlového kurzu v ochrannom pásme“; súčasne slovenské MNO vydalo nariadenie o zadelení „OPL jednotky z ochranného pásma“⁵⁴ po jej presune do Trnavy.

V svojom prejave Trnavská vzbura v pravom svetle gen. Čatloš poprel, že by sa strieľalo a vôbec sa pokúšal všetky prejavy nesúhlasu v Slovenskej protiletadlovej brigáde zmenšovať. „Niekoľko mládencov z trestaneckých táborov, ktorí boli zadelení do Prac. sboru“ vyvolalo v Trnave „pár hodinovú výtrznosť, obmedzenú na výkriky väčšinou zaháľajúcich a opitých jednotlivcov“. A to len preto, že tvorníci určení na protiletadlový výcvik nemali letné uniformy a iba z toho dôvodu ich Nemci obliekli do „letných uniforiem nemeckého vzoru“. To vraj bolo vyslovenou chybou náčelníka štábu ministra obrany plk. gšt. Talského a neschopných dôstojníkov Pracovného sboru národnej obrany.⁵⁵

Ďalšia časť Čatlošovho prejavu bola podľa priamych účastníkov mimoriadne emotívna a otvorená (tým, ktorí „ušli“ do zahraničného odboja sa zvonka ľahko kritizuje a ohovára. On však zostane so svojimi vojakmi, pretože správny generál svojich vojakov nezradí, vydrží s ni-

⁵¹Relatívne vzácnu zhodu medzi dokumentmi rozdielnej proveniencie uloženými vo VHA Trnava a v NAUS dokladá aj v tomto prípade štúdia A. Hrnka v Historickom časopise, 37, 3, 1989.

⁵²VHA Trnava. Fond D. P. L. P., kr. č. 5 (Ia Ay.11 Nr 1451/43 g.).

⁵³Archív VHÚ Bratislava. Fond spomienky. Spomienka F. Čatloš. Pr. č. 370, s. 20 a 21.

⁵⁴VHA Trnava. Fond MNO-dôv., 1943, kr. č. 32, zl. 27/1-11.

⁵⁵Archív VHÚ Bratislava. Fond spomienky. Spomienka Čatloš. Pr. č. 370, s. 20.

Ďalej napísal, že časť podnecovateľov trnavskej výtrznosti nepokladala za účelné zotvať v službe a odišli do partizánstva. On proti nim nezakročil, naopak, poslal k budmerickému katolíckemu farárovi vojenské šatstvo a obuv, aby nimi poddelil partizánov...

mi až do konca a pre Slovensko urobí všetko). V tlačí sa táto časť jeho vystúpenia pochopiteľne neobjavila a je dôkazom, že minister obrany v tom čase skutočne vo vnútri riešil otázku svojej orientácie.

Po skončení ceremoniálu príslušníci Oddielu Slovenskej protiletadlovej brigády, ako sa naostatok jednotka nazývala, boli predbežne zadelení do útvarov delostreleckého protiletadlového pluku (DPLP), kam okamžite odišli. Boli z nich vytvorené roty, pridelené do I. oddielu DPLP v Spišskej Novej Vsi, do 5. DPL batérie (t. j. II. oddiel DPLP), do III. oddielu DPLP v Bratislave, do IV. oddielu DPLP v Nemšovej, do V. oddielu DPLP vo Vajnoroch, do VI. oddielu DPLP a do náhradného oddielu DPLP v Zlatovciach. Stále však zostávali kmeňovými príslušníkmi Pracovného sboru Národnej obrany. Zvyšok mužstva – 5 rôt – bol odoslaný k dispozícii oddeleniu brannej výchovy. Veliteľstvo OPL bolo zrušené, dôstojníci a mužstvo boli odovzdaní Veliteľstvu Pracovného zboru Národnej obrany a plk. del. Q. Dotzauer bol pridelený na ministerstvo národnej obrany.

Napriek rozpusteniu Slovenskej protiletadlovej brigády možnosť zaradenia slovenských vojakov do protivzdušnej obrany riše nezaušla úplne. Šiesteho septembra 1943 pricestoval do Bratislavy slovenský vyslanec v Berlíne Matúš Černák a 11. septembra referoval na ministerstve zahraničných vecí o svojich rokovaníach vo veci slovenského príspevku k vedeniu vojny na východnom fronte v Zahraničnom úrade. Na margo SPLB konštatoval, že: „Podujatia, *síce dobre myslené, ale z oboch strán nie dosť premyslené*, ako sú javy súvisiace s tzv. *Flakwerbungom* – preobliekanie slovenských vojakov do cudzích uniforiem, prisaha na cudziu hlavu štátu – spôsobujú, že *dôvera* slovenského vojaka, a tým aj jeho bojová zdatnosť *nami samými je podlamovaná*.“⁵⁶

Koncom septembra a v prvej polovici októbra 1943 nemecká strana obnovila rokovania. Nemecký generál pri slovenskom MNO genpor. F. Schlieper 27. septembra znova rokoval u predsedu vlády s gen. Čatlošom a so slovenským vyslancom v Berlíne M. Černákom o vojnovom príspevku Slovenska.⁵⁷ Na tejto porade gen. Čatloš síce potvrdil, že by sa dalo povolať 10 500 pomocníkov pre PLD, ale politické a hospodárske dôvody mu v tom bránia. Zo slovenskej strany problém flak Helfrov bol teraz už druhoradou záležitosťou a možno i „kartou“ pri licitácii riešenia otázky 1. a 2. pešej divízie. Záver z tohto rokovania predstavoval (okrem iného) záväzok posilniť slovenskú protiletadlovú obranu tak, aby bolo možné ušetriť nemecké protiletadlové jednotky pre obranu nemeckých životne dôležitých objektov na Slovensku a – pokiaľ to bude možné – poskytnúť prípadnú účasť slovenského protiletadlového delostrelectva i mimo Slovenska.

V podobnom duchu sa skončili rokovania zástupcu náčelníka OKW viceadmirála L. Brücknera 14. októbra 1943 v Bratislave⁵⁸ či plk. Hartla 3. novembra 1943. V prvom prípade minister Čatloš už nesľuboval 10 500 ľudí, ale 200 – 300 pomocníkov pre PLD ako prejav opätovného začatia prerušených rokovaní o tejto otázke. V druhom prípade generál F. Čatloš v snahe eliminovať dôsledky zlyhania 1. pešej divízie na východnom fronte, prechodu vyše 2 300 jej príslušníkov k Červenej armáde a odsunu nespoľahlivej 2. divízie (pretvorenej na technickú brigádu) do Talianska, sám otvoril otázku „slovenských pomocníkov pre protiletadlové delostrelectvo“ a bol ochotný „odovzdať“ príslušníkov nemeckej národnej skupiny slúžiacich

⁵⁶PREČAN, V.: Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty. Epoque, Bratislava 1970, s. 29.

Nie je presne známe, ako prebiehala akcia Flakwerbungu v ďalších krajinách. K dispozícii máme iba jeden údaj: v protivzdušnej obrane Nemeckej riše bolo zaradených asi 35 000 „dobrovoľníkov“, získaných na „oslobodených územiach“ v Sovietskom zväze. Pozri MASSON, Ph.: Historie německé armády 1939 – 1945. Naše vojsko, Praha 1995, s. 205.

⁵⁷Pozri PREČAN, V.: Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Nemci a Slovensko. Epoque, Bratislava 1972, s. 36.

⁵⁸PREČAN, V.: c. d., s. 39.

v slovenskej brannej moci, ktorí sa dobrovoľne prihlásia, nemeckému letectvu ako pomocníkov pre protiletadlové delostrelectvo“.

Tento variant však Nemci odmietli. Hlavné veliteľstvo nemeckej brannej moci 19. decembra 1943 rozhodlo o tom, že „použitie Volksdeutsche, slúžiacich v slovenskej armáde, ako pomocníkov pre DPLP v rámci nemeckej vzdušnej zbrane je neprevediteľné, nakoľko ich súrne potrebuje Reichsführer-SS pre zbrane SS“.⁵⁹ Nakoňec k uzatvoreniu medzištátnej zmluvy o slovenských pomocníkoch nemeckej protiletadlovej obrany nedošlo a vleklé diplomatické rokovanie ukončilo až Slovenské národné povstanie.

V kontexte celkovej situácie a týchto rokovaní opäť vyšla na svetlo sveta myšlienka samostatných rôt guľometov proti lietadlám (SRGPL). Totiž nariadenie zo 17. septembra 1943 bolo opravené tak, že príslušníci PSb-NO, určení pre tieto roty, boli sústredení vo Výcvikovom stredisku Lešť vo výcvikových rotách (pričom stále zostávali kmeňovými príslušníkmi pracovných práporov). Týchto rôt bolo dohromady 24 a v nich 2 600 mužov. Veliteľstvo SRGPL bolo v Pliešovciach a veliteľom sa stal opäť plk. del. Quido Dotzauer.⁶⁰ Tak ako v nemeckej ochrannej zóne, aj vo výcvikovom tábore v Lešti nemecké vojenské orgány zasahovali do výcviku nad rámec svojich kompetencií.

Aj keď z hľadiska „vojnového príspevku Slovenska“ Nemecku bola prioritná otázka účasti 1. a 2. pešej divízie na východnom fronte, kauza pomocníci protiletadlového delostrelectva udržiavala manévrovací priestor najmä pre gen. Čatloša ešte aj v máji 1944.⁶¹ Bolo to v čase, keď nemecký vyslanec H. E. Ludin do Berlína telegrafoval: „Tiso a Tuka vyhlásili, že sú si plne vedomí povinností, ktoré Slovensku vznikajú zo spojenectva s ríšou“,⁶² pričom ešte zdôraznili, že „slovenská vláda, najmä prezident, ministerský predseda a minister národnej obrany, sa vzhľadom na závislosti od Nemeckej ríše zhodla, že *Slovensko zotrvá po boku Nemecka vo vojne*“.⁶³

Osud flak Helfrov z radov príslušníkov PSb-NO, sústredených na Lešti, kde boli zaradení do samostatných rôt VGPL v rámci vojenskej protiletectkej obrany, sa však naplnil až potom, keď 12. mája 1944 dal generál poľný maršal Wilhelm Keitel ministrovi národnej obrany gen. F. Čatlošovi súhlas na opevnenie severovýchodného Slovenska proti blížiacej sa Červenej armáde, resp. na postavenie dvoch divízií a iných jednotiek. V rozhovorech medzi šéfom OKW a slovenským MNO v hlavnom stane sa o flak Helfroch už nehovorilo.

V apríli 1944 bolo z počtov SR VGPL dotované vytvorenie nových protiletadlových batérií DPLP jednak pre Východoslovenskú armádu, jednak ako náhrada za DPL batérie stratené na východnom fronte. V máji 1944 vypukol medzi gen. F. Čatlošom a nemeckým generálom pri slovenskom MNO genpor. F. Schlieperom nový spor – tentoraz o 12 stavebných práporov, určených na budovanie obranných postavení na rieke San v Poľsku. Ak sa v prípade flak Helfrov hovorilo ako o podujatí, ktoré bolo síce dobre myslené, ale z oboch strán nie dosť premyslené,⁶⁴ potom v prípade 12 stavebných práporov o vážnu roztržku. To už však je iná záležitosť. Bodku za celou kauzou urobilo Slovenské národné povstanie.

⁵⁹VHA Trnava, fond Slov.-MNO, Nemecký styčný orgán pri MNO. List pplk. Stiltzinger a pplk. gšt. V. Talskému z 20. 12. 1943.

⁶⁰VHA Trnava. Fond PSb, 1943, kr. 30, č. j. 502.548 a 502.679.

⁶¹V súhrnnej správe z 1. 5. 1944 o vojnovom príspevku Slovenska sa pri letectve spomínajú aj pomocníci protiletadlového delostrelectva (výpočtom 3 094 mužov).

⁶²PREČAN, V.: c. d., s. 74 – 75.

⁶³Tamže, s. 77.

⁶⁴Tamže, s. 29.